

Zrcadlo rakouské politologie

Vít HLOUŠEK*

Kramer, Helmut, Hrsg. 2004.

Demokratie und Kritik – 40 Jahre Politikwissenschaft in Österreich.
Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien:
Peter Lang – Europäischer Verlag der Wissenschaften.

Abstract: The Mirror of Austrian Political Science

This review article deals with the volume *Democracy and Critique – 40 Years of Political Science in Austria* edited by Helmut Kramer. The article not only covers and reviews the content of the volume, but also discusses the contemporary state of Austrian political science. This topic is critically discussed and in particular cases a comparison with the present state of Czech political science is made. Thus, the article offers an introduction to the development, structures, persons and problems of recent Austrian political science. Related fields (international relations studies, European studies) are covered, too. The article presents Austrian political science as an interesting example of a small "national" political science that has been built up in the turbulent atmosphere of the 1960s. Austrian political science is dominated by the critical-dialectic paradigm and has to compete not only with other social sciences, but also with "well-established" fields in the humanities such as history and law. Although Austrian political science celebrated its 40th anniversary, it still has to struggle for more public and political recognition. Thus, certain similarities between Austria and the Czech Republic are evident, regardless of the two countries' different historical pathways and conditions.

Keywords: Austrian political science, Czech political science, European Studies, International Relations, development of Austrian scientific community, paradigms of political science.

Rakousko nepatří, podobně jako Česká republika, ke státům, které by v evropském či dokonce světovém měřítku udávaly tón debat v široce chápané oblasti politických věd. V rakouském případě platí tato premisa i přes to, že vstupní podmínky současné rakouské politologie jsou lepší, než jejího českého protějšku. Rakouská politologie byla etablována jako vědecký a akademický obor již v 60. letech a díky neexistenci jazykové bariéry může (alespoň teoreticky) její bádání ovlivňovat podstatně širší oblast, než politologie česká.

Následující recenzní stať se pokusí spojit recenzi sborníku o 40 letech rakouské politologie, který vyšel loni pod redakcí jednoho z nejvýznamnějších rakouských politologů Helmuta

* Autor působí na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií a Institutu pro srovnávací politologický výzkum Fakulty sociálních studií a v Mezinárodním politologickém ústavu Masarykovy univerzity v Brně. Poštovní adresa: Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: hlousek@fss.muni.cz.

Kramera, s obecnějším představením minulosti a zejména současnosti fungování a potenciálu politické vědy našeho jižního souseda. Cílem tohoto článku tedy není v prvním plánu kritizovat, ale spíše informovat. I tak je nicméně možné, že autorovi občas nějaká poznámka ke stavu rakouské (a možná i české) politologie uteče, žánr recenzních statí už bývá prostě takový.

V úvodu sborníku, který je dedikován přední rakouské politoložce a jedné ze zakladatelek tzv. *Frauenstudien* v německé jazykové oblasti Evě Kreisky k 60. narozeninám, Kramer prezentuje toto dílo jako pokus kriticky zmapovat *state-of-art* rakouské politické vědy. Budiž předem řečeno, že přes pochybnosti o vhodnosti některých příspěvků k naplnění tohoto úkolu se záměr editora podařilo velmi solidně naplnit. Kniha nepředpokládá kromě znalosti němčiny žádné speciální znalosti rakouských politologických reálií a odměnou za čas věnovaný jejímu čtení je nejen dobrý přehled vývoje oboru a zainteresovaných pracovišť, ale i slušná dávka reflexe, kterou společenské vědy pro svůj hladký chod vyžadují vlastně neustále. Sborník, jehož naprostou většinu napsali autorky a autoři působící ve Vídni (což opět nepřímo potvrzuje dominanci rakouské metropole alespoň co se institucionálního zakotvení politických věd týče), navazuje ostatně na diskuse vedené na stránkách Rakouského politologického časopisu (*Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft – OeZP*) v 70. a 80. letech minulého století.

Rok 1964 byl zvolen jako mezník proto, že, jak v úvodu připomíná Helmut Kramer, v říjnu onoho roku byl otevřen první ročník studia politologie na Institutu vyšších studií ve Vídni (IHS). Vedle Vídně se stal významným ohniskem zrodu rakouské politologie i Salcburk, kde byl nejprve v roce 1968 založen Mezifakultní ústav pro politologii. V roce 1971 byly v obou městech etablovány definitivně studijní obory Politologie (později ještě v Innsbrucku) a to v době, kdy již existovala Rakouská společnost pro politické vědy (ÖGPW).

Rozvoj rakouské politologie ovšem nelze vnímat izolovaně od určitých specifík rakouského vysokého školství jako takového. Kramer upozornil například na skutečnost, že cíle Boloňského procesu začaly být implementovány v Rakousku až v roce 2002 (jde zejména o striktní dělení oborů na bakalářské, magisterské a doktorské studium) a došlo také k úpravám financování školství, které se sice setkaly s bouří studentské nevole, ale které by mohly – budou-li udrženy a skutečně důsledně prosazeny – napomoci zefektivnit chod rakouského státního vysokého školství. Například by mohla tato opatření napomoci napjaté personální situaci oboru, kdy ve Vídni připadalo v 90. letech na jednoho řádného profesora politologie 207 studentů (s. 6). Nejde přitom o to, že by chyběla tabulková místa – Kramer připomíná, že v srpnu 2004 nebylo obsazeno z důvodů absence vhodných kandidátů pět míst řádných profesorů a většina působících profesorů půjde co nevidět do penze. Jedním z důsledků tohoto stavu je jev známý i z českých společenskovědných fakult – vysoký „odpad“ studentů během studia. Na vídeňské politologii činí cca 65 % (rakouský průměr je přitom 36,3 %).

Jestliže Kramerův úvod slouží ilustrativně k představě, o čem publikace vlastně bude, ukazuje následující rozhovor jubilující Evy Kreisky se Sibylle Hamann názorně jeden z dominujících proudů současné rakouské politologie: Eva Kreisky vyrostla názorově na půdorysu nových sociálních hnutí 60. let a dnes představuje kriticko-dialekticky zaměřenou feministku. Jako taková je poměrně typickou představitelkou první generace rakouských politologů, což rozhovor zřetelně dokumentuje. Zároveň je z něj patrná jistá bezvýchodnost tohoto proudu rakouské politologie tváří v tvář dnešním badatelským i politickým výzvám a ambivalentnost kriticko-dialektického, avšak nikoliv klasicky marxistického přístupu.

1. Rakouská politologie – osoby a instituce

Na tyto vstupní oddíly navazuje I. část knihy *Bilance politické vědy*. Pro rychlý a fundovaný přehled vývoje (nejen) vídeňské politologie lze vřele doporučit shrnující a obsahově bohatý článek Huberta Sickingera *Vývoj rakouské politologie*, který je založen na delším výzkumu, primárních zdrojích (zejména rozhovory s aktéry dění) i rozsáhlé a validní sekundární literatuře. Sickinger se soustředí zejména na institucionální vývoj, ale tam, kde je to nutné k pochopení, neopomíná ani jiné dimenze rozvoje rakouské politické vědy. Ke kořenům rakouské politologie z éry první republiky (1919–1933) řadí právníka Hanse Kelsena, ekonomy Ludwiga von Misesa a Othmara Spanna, či sociologa Paula Lazarsfelda, jenž v roce 1933 odešel do USA, kde zkoumal volební chování. K nestorům rakouské politické vědy řadí i marxistické politiky a teoretiky Karla Rennera, Otto Bauera a Maxe Adlera a poukazuje tak na skutečnost, že austromarxistická škola neměla jen politické, ale i společenskovední ambice.

Léta 1933–1945 představovala přirozeně velkou césuru společenskovedního bádání a ani období po druhé světové válce nebylo pro založení „čisté“ politologie právě příznivé. Až do 60. let byly ostatně relativně slabé všechny sociální vědy, dominovali v nich vědci blízcí ÖVP, kteří neměli velký zájem o empirické zkoumání. Ani SPÖ neměla v době existence velké koalice (1945–1966) zájem na renesanci kritické vědy o politice, jak ji pěstovali lidé blízcí této straně za první republiky. Na přelomu 50. a 60. let ovšem začaly vznikat první soukromé instituty na výzkum veřejného mínění, které se zabývaly i politickými otázkami (například Fessel-GfK). V roce 1963 vzniklo první mimouniverzitní středisko politologického výzkumu – Institut vyšších studií (*Institut für Höhere Studien* – IHS). V jistém smyslu provozují politologii i stranické akademie pro politické vzdělávání, které byly zakládány od roku 1973 (Renner-Institut blízky SPÖ vedený Karlem A. Dufekem, Politická akademie ÖVP vedená prof. Güntherem Burckert-Dottolo, atd.).

Institut vyšších studií

Klíčovou roli ovšem hrál při zrodu rakouské politické vědy IHS. Podnět ke vzniku IHS dal Paul Lazarsfeld a ekonom Oskar Morgenstern. V režimu rakouské proporční demokracie nakonec vzniklo kuratorium složené proporčně ze zástupců ÖVP, SPÖ a Fordovy nadace, která projekt financovala. IHS, založený v roce 1963, byl orientován na empirický sociální a ekonomický výzkum a vedle toho vzdělával v řádných programech doktorandy. Od počátku 70. let prošla IHS módní vlna levičáctví (tzv. *rote Scholarjahrgänge*), ovšem na výzkum a výuku měly vliv i přístupy autorů jako Almond, Dahl, či Verba. Obecně těžil IHS z výborného kontaktu na USA, odkud přijížděla řada hostujících profesorů, ale jezdili i přednášející z Německa a jiných zemí (například Gerhard Lehmbuch). K první generaci asistentů IHS patřila známá jména rakouské politologie (Eva Kreisky, Helmut Kramer, Anton Pelinka, Norbert Leser, Karl Ucakar). Obrat doleva v 70. letech se projevil jednak nahrazováním behaviorismu kriticko-dialektickým přístupem, jednak tím, že nad institutem držel ochrannou ruku Bruno Kreisky, jehož vláda činnost IHS finančně podporovala a vytvářela i nové příležitosti pro badatelské projekty.¹ Tento vývoj ovšem přinesl i metodologické konflikty uvnitř institutu. Od konce 80. let význam IHS pro rakouskou politologii postupně klesal.

Od roku 2002 existuje v rámci IHS opět nezávislé politologické oddělení, do té doby byla politologie v jednom oddělení spolu se sociologií. Rozdělení oddělení a výzkumné zaměření na evropskou integraci oživily v současnosti výzkumný i vzdělávací potenciál IHS. V čele politologického oddělení stojí v současné době Gerda Falkner.

Rakouská společnost pro politické vědy

Dalším krokem bylo založení Rakouské společnosti pro politické vědy (*Österreichische Gesellschaft für Politikwissenschaft* – ÖGPW). Neformální založení ÖGPW proběhlo v září 1970 na setkání v Stroblu u Wolfgangsee, formální v prosinci téhož roku, i když ÖGPW slaví oficiálně jako rok svého založení 1971 (!). Mezi ideovými zakladateli projektu ÖGPW byli Peter Gehrlich, Anton Pelinka, Helmut Kramer, Hans Heinz Fabris a Barbara Wicha. Cílem mělo být vedle etablování politologie jako univerzitního oboru také zakládání institucí politologického výzkumu a průnik do státní správy ovládané právníky. Zpočátku v ÖGPW jednoznačně dominovali mladí kriticko-dialekticky orientovaní členové (v prvním předsednictvu společnosti vedeném Pelinkou byl mimo jiné i současný spolkový prezident Heinz Fischer, který představoval zároveň jakousi neformální „spojku“ k SPÖ).

Jako lobby za rozšíření politologie² byla ÖGPW úspěšná. V roce 1972 začal vycházet OeZP, který měl v roce 2004 610 abonentů. To sice není mnoho, ale srovnáme-li příslušná čísla s cirkulací třeba takového Politologického časopisu, stále na tom je méně lidnaté Rakousko podstatně lépe, než Česká republika. V roce 2004 měla ÖGPW 476 členů (a opět se nabízí srovnání s ČSPV, které pro nás nedopadá dobře) a funguje jako standardní politologická asociace zastupující Rakousko v IPSA i CEPSA. Lze ji v podstatě přirovnat k lépe organizované, akceschopnější a efektivnější ČSPV.

Současným předsedou ÖGPW je Rainer Bauböck. V současné době fungují v rámci Společnosti tři pracovní sekce: Srovnávací politologie a evropský výzkum; Agora – výzkum demokracie; Politická ekonomie. Jako čtvrtá sekce funguje tzv. powi04 – doktorandská sekce. Počet a funkčnost sekcí je ovšem značně proměnlivá.

Politologie na univerzitách

Rozvoji politologie na univerzitách v Rakousku dlouho úspěšně bránily etablované obory a zejména právníci³ a státovědci, tedy obory, jež měly i své fakulty a neměly tudíž zájem o konkurenci. První generace rakouských politologů ostatně práva vystudovala (výjimkami byli třeba historik Kramer či teolog Emmerich Tálos). Právníci vytrvale stavěli překážky založení politologie zejména ve Vídni, zatímco v Salcburku, kde byla nově zřízena univerzita v roce 1962, nebyli natolik etablováni, aby zabránili zisku první rakouské profesury čistě pro politologii (1971, držitelem Norbert Leser). Předběhneme-li vývoj, musíme ovšem dodat, že samostatný Politologický ústav vznikl v Salcburku až v roce 1999, když v letech 1976–1999 existoval za organizačně poměrně specifických podmínek.⁴ Dnes stojí v čele salcburské politologie Barbara Wicha. Kromě ní zde pracují například Herbert Dachs či odborník na mezinárodní vztahy Anselm Skuhra. Ročně absolvuje salcburskou politologii průměrně 40 studentů.

První profesura politologie na Leopoldově a Františkově univerzitě v Innsbrucku byla obsazena v roce 1975 (Pelinka). Dnes existuje v Innsbrucku Fakulta politologie a sociologie se

dvěma ústavy – politologickým a sociologickým. Děkanem je v současné době omniprezentní Anton Pelinka. Politologický ústav byl založen v roce 1975 a od roku 1984 je politologie pod Alpami pěstována a vyučována jako samostatný studijní obor, který byl ovšem provozován napříč Fakultou společenských a hospodářských věd a Fakultou humanitních věd. V současné době studuje v Innsbrucku politologii cca 120 studentů. Základní kurikulum obsahuje vedle politických teorií a dějin idejí i srovnávací politologii, politický systém Rakouska, mezinárodní vztahy a evropskou integraci. Kromě Pelinky působí v Innsbrucku vědecky a pedagogicky například Fritz Plasser, Gerhard Mangott, Heinrich Neisser, Rainer Bauböck či Peter Filzmaier.

Přes existenci určité tradice i chuti v 50. a 60. letech nevznikla na univerzitě ve Štýrském Hradci politologie až do dnešních dnů, zejména pro silný odpor etablovaných oborů (ve specifickém hradeckém případě zejména...lékařů). Obdobná situace panuje i v Linci a tak je počet rakouských univerzitních měst s výukou politologie omezen na tři.

Vrátíme-li se zpět do Vídně, kde probíhal rozhodující zápas o existenci politické vědy v Rakousku, můžeme konstatovat, že teprve v roce 1966 uznalo ministerstvo školství obor politologie jako volitelný v rámci společenských a ekonomických věd. Teprve v roce 1971 se stala politologie řádným oborem v rámci rakouského akademického kurikula. Od roku 1975 pracuje Institut politologie, již v roce 1968 byly jeho zárodky provozovány pod Filosofickým ústavem. Původně byla zřízena politologická pracoviště dvě – na Fakultě humanitních a sociálních věd a na Fakultě práva a státovědy – a dlouhou dobu spolu koexistovala a kooperovala. Dnes působí vídeňský politologický institut pod Fakultou sociálních věd. Mezi výzkumné priority vídeňské politologie patří *gender* výzkum, výzkum vládnutí, evropské integrace, veřejné správy a role státu v mezinárodní politice. Vídeňský politologický institut vede Sieglinde Rosenberger, kromě ní zde pracují například Johann Dvorak, H. Kramer, E. Kreisky, A. Priberski či Dieter Segert.

2. Rakouská politologie – kontext vzniku a jeho dopady

Viděli jsme již, že mocným impulsem vzniku rakouské politologie bylo hnutí roku 1968, odpor proti etablovanému doporučenému řádu a snaha zabývat se rakouskou politikou vědecky, ale zejména *kriticky*. Svěbytný pohled na tyto zdroje a důsledky z nich plynoucí pro vídeňskou (a vlastně celorakouskou) politologii nabízí anglosasky svižný, místy však mírně zjednodušující článek Reinharda Heinische srovnávající politologii v Rakousku (kde studoval) a v USA (kde působí). Poukázal na paradox, že rakouská politologie až do 60. let skomírala, zatímco emigranti ze střední Evropy a zejména z Rakouska o dvě či tři desetiletí před tím pomáhali upevňovat kořeny americké politologie. Opět poukázal na nevráživost ze strany právníků, ale také poukazuje na nechuť politické elity režimu *Proporz* nemající zájem na politologickém zkoumání rakouské politiky. Heinisch zejména sleduje vývoj americké politické vědy od 80. let 19. století a ukazuje, proč v USA nikdy nebylo příliš v kursu kriticko-dialektické paradigma. Ve srovnání s americkým je rakouské univerzitní prostředí jiným světem a to se projevilo i na rakouské politologii. Na základě osobních vzpomínek ukazuje Heinisch, jak ještě na počátku 80. let bylo na politologii pohlíženo jako na něco, co mělo přichut „radikálního“ (s. 79).⁵ Heinisch plasticky připomíná metodologické nedostatky tehdejší výuky a stesky studentů, že

je studium vzdáleno praxi (cosi nám to připomíná, vidíte?). Českého vysokoškolského pedagoga patrně pobaví povzdychnutí, že se zvyšuje povinnost učit a že „čtyři kursy za semestr se stávají standardem“ (s. 90). Srovnání americké a rakouské politologie končí určitým paradoxem: marginalita rakouské politologie z hlediska univerzitního i společenského provozu zachovala této vědě vnitřní svobodu a relativní nezávislost.

Podobně reflektuje zvláštní dobu a podmínky zrodu rakouské politologie jeden z jejích nestorů Anton Pelinka (Politologie, kritická veřejnost a politika). V textu rozebírajícím vztah rakouské politologie a rakouské veřejnosti upozorňuje, že by bylo nedorozuměním vnímat rakouskou politologii *jenom* jako produkt studentské revolty a hnutí Nové levice. Přesto musí rakouská politologie překonávat další hluboce zakořeněný mýtus, v jehož rámci nerozlišuje rakouská veřejnost mezi politologií a politikou (opět, česká veřejnost je na tom soudě podle různých ohlasů a toho, kdo všechno je v jakých souvislostech „politolog“, velmi podobně). Pelinka se tyto představy snaží vyvrátit, ovšem ukazuje, že tradice politického života druhé republiky stále přináší určité, byť vesměs nepřímé, propojení mezi rakouskou politikou a politickou vědou. Méně si je ovšem vědom, že je to také dominantní kriticko-dialektické paradigma v různých odstínech, které svým pojetím politologie jako vědy predikující společenskou změnu, přímo vnucuje občanům alpské země představu o stírání rozdílů mezi politologickou a politickou debatou. Rovněž v závěrečném apelu přeceňuje Pelinka potenciál pro to, aby politologie mohla plnit roli impulsu pro společenské změny. Podobně i článek v Nijmwegenu působícího emeritního profesora Kurta P. Tudyky Politologie jako demokratická věda vyznívá v posledku jako apel na aktivní roli politologie v demokratickém vzdělávání (tedy v tom, co Němci praktikují coby *politische Bildung*) a obecně apel za jakousi aktivistickou politologii usilovně bojující za šíření demokratických principů uvnitř státu, společnosti a veřejnosti. I když je zřejmé, že politologii lze pěstovat jen v demokracii, je takto ostré pojetí přinejmenším sporné.

Oč méně kriticko-dialektičtější, o to zajímavější ve srovnání s předchozími dvěma příspěvky je stať Vídeňáka Hanse Georga Heinricha *K situaci rakouské politologie*. Heinrich posuzuje rakouskou politologii v kontextu celé společnosti a poukazuje na typická omezení, která jsou kladena na malý obor v malé zemi: svazující *Gesinnungsgemeinschaft*, silná role personálních vazeb, malá konkurence, vysoká závislost na státním financování. Tyto věci ovšem neplatí jen pro rakouskou politologii (maně si vzpomínám na mírně depresivní, avšak podnětný rozhovor se Stefanem Guzzinim o dánské komunitě odborníků na mezinárodní vztahy). V Rakousku se k těmto „danostem“ přidává silný vliv politiky, nevraživost společnosti vůči společenským vědám, které nesdílejí rakouskou maloměstskou nostalgii po minulosti a obecný společenský odpor ke všemu, co přesahuje domácí dvorek (ať už se to nazývá globalizace nebo třeba NATO – opět se nelze ubránit českým reminiscencím). Heinrichovo tvrzení, že v rakouské společnosti je obecně málo liberalismu, lze přijmout, sporná je však jeho naděje, že to budou Zelení, kteří se liberalismu v politice postupně chopí (s. 135).

Společenské danosti skryté pod pojmem *Lagermentalität* se projevují i v chování rakouských politologů. Například ve Vídni není lehké dostat místo, pokud adept nesdílí kriticko-dialektický světonázor, který se stal jakýmsi kánonem rakouské politologie. O existenci (a faktické závaznosti) tohoto kánonu se může přesvědčit každý, kdo by chtěl kritizovat například feministické teorie či se vyjadřoval protiarabsky v otázkách týkajících se Blízkého Východu (s. 137). Existují zkrátka jemné, avšak funkční mechanismy, které ztěžují situaci politologům-liberálům a takřka eliminují (v rámci univerzit) politology-pravičáky. Výsledkem je, že mezi

rakouskými politology není takřka zastoupeno normativně-ontologické paradigma či, že jen minimum rakouských politologů „nemá problém“ s akceptováním svobodné tržní ekonomiky. Zejména vídeňská politologie žije stále v dichotomii 60. a 70. let „pokrokový-reakční“, jakoby se od té doby nic nezměnilo (s. 139). S touto uniformitou se pojí skutečnost, že rakouská politologie je začasté povrchní, tematicky vysoce selektivní a má sklony ideologizovat i tam, kde to není nezbytné. Naopak v Salcburku a Innsbrucku nepředstavuje názorový pluralismus mezi politology větší problém.

3. Rakouská politologie – směry a paradigmatata

Již bylo naznačeno, že tón rakouské politické vědě určuje Vídeň. Jaká témata dominují současnému výzkumu na vídeňské univerzitě? Nejvíce v kursu jsou *gender* záležitosti, následuje výzkum orientovaný na *policy* (nejde vždy jen o klasickou *policy-analysis*), o něco hůře si vedou výzkum mezinárodních vztahů, evropské integrace a zemí střední a jihovýchodní Evropy. Mírně je nedocena klasická komparativní politologie, slabší je ve srovnání s obecným standardem i klasická politická filosofie.

Rakouský *Frauenforschung*⁶

Jako důkaz predominance politicky selektovaných a ideologizovaných témat (viz Heinrichova stať recenzovaná výše) budiž prezentován celý oddíl II. publikace o 40 letech rakouské politologie *Politologie a gender*. Birgit Sauer ve své studii srovnává *Genderforschung* v Rakousku a Německu, přičemž konstatuje, že postavení tohoto oboru v Rakousku je lepší, neboť v politologii působí více žen⁷, existuje více relevantních textů. Politologický *gender* výzkum se však přesto nestal součástí *mainstreamu* ani v Rakousku. Maria Rösselhuber se v článku *Politologická praxe? zabývá úspěšnými strategiemi rakouského feminismu*. Lisbeth N. Tralloori v článku *Je to, co to je – jednostranný pohled politologického main-, respektive malestreamu na moc a panství* nabízí pohled na kategorie moci a panství ve světle „androcentrismu“, feminismu a dekonstruktivismu.

Mezinárodní vztahy v Rakousku – opatrný vzestup

Přece jen zajímavější pohled na obory pěstované rakouskou politologií nabízí třetí oddíl knihy *Politologie, mezinárodní politika a Evropa*. Nestor rakouského výzkumu mezinárodních vztahů Otmar Höll (ÖIIP) v článku *Politologie v Rakousku a mezinárodní politika* nejprve potvrzuje převládající levicovost rakouské politologie (s. 227) a ukazuje, že společenské a akademické postavení oboru mezinárodní vztahy je v Rakousku ještě slabší, než postavení mateřské politologie. To se týká v první řadě nezávislých think-tanků obhospodařujících toto rozsáhlé pole. Höll nicméně konstatoval a přesvědčivě doložil nízký zájem politických elit provádějících zahraniční a bezpečnostní politiku o expertní znalosti. To opět snese srovnání s ambivalentní zkušeností českých zahraničněpolitických a bezpečnostních expertů.

V roce 1979 vznikl v Laxenburgu s přímým přispěním Bruna Kreiského Rakouský ústav pro mezinárodní politiku (*Österreichisches Institut für Internationale Politik – ÖIIP*).⁸ Jakožto

„politicky“ založený institut respektuje ÖIIP doposud zásady *Proporz* – v jeho předsednictvu jsou paritně zástupci delegovaní ÖVP a SPÖ. Navíc pochází cca 50 % finančních zdrojů ÖIIP ze státních zdrojů (konkrétně z Ministerstva vzdělávání, kultury a vědy), zbytek prostředků si musí nalézt sám. Poté, co se ÖIIP přestěhoval z Laxenburgu do Vídně, se jeho faktická pozice zlepšila (prostě je najednou blíže politickému i vědeckému dění). ÖIIP je brán vážně v médiích a je znám i v rakouské veřejnosti. Zlepšila se i akceptace záslužné práce expertů ÖIIP ze strany politické reprezentace, paradoxně však z plodů práce institutu více těží spolkový kancléř a ministerstvo obrany, než ministerstvo zahraničních věcí. Od roku 1996 je ředitelem ÖIIP Otmar Höll, kromě něj pracují na ústavu například Paul Luif či Henriette Riegler.

Již v roce 1958 byl založen Rakouský ústav pro východní a jihovýchodní Evropu (*Österreichisches Ost-Südosteuropa Institut* – OSI). Jeho výzkumný záběr byl ovšem dominantně historiograficky orientovaný a v rozporu s praxí jiných podobných institucí v západní Evropě OSI zaměstnával jen ve velmi omezené míře imigranty z „bloku“. Teprve v polovině 80. let začal Peter Bachmaier v rámci OSI zkoumat srovnávací vzdělávací politiku regionu. Současným předsedou dozorčí rady OSI je významný historik Arnold Suppan, ředitelem OSI pak Peter Jordan.

V roce 1973 byl založen Vídeňský institut pro mezinárodní hospodářská srovnání (*Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche* – WIIW), který se ovšem věnuje politice pouze okrajově a v hospodářských souvislostech.

V září 1996 byl založen Rakouský institut pro evropskou bezpečnostní politiku (*Österreichisches Institut für Europäische Sicherheitspolitik* – ÖIES), který pod vedením Hochleitnera funguje jako think-tank s velmi dobrými vazbami na politickou a zejména diplomatickou sféru (čestným presidentem ÖIES je například bývalý ministr zahraničních věcí Alois Mock).⁹

Oblasti mezinárodních vztahů se věnuje i stať Petry Purkarthofer, která popisuje vývoj, současnou podobu a ambice rakouských rozvojových studií, které od počátku tvořily svébytnou a významnou součást rakouské politologie. Podobně jako Gerda Falkner v článku traktovaném později, představuje i Petra Purkarthofer jednotlivé badatele v oboru, prezentuje jejich práci a analyzuje chronologický a tematický záběr rakouských rozvojových studií (*Entwicklungsforschung*).

Evropská studia – Popelka rakouské politologie?

Čelná představitelka evropských studií v Rakousku Gerda Falkner ve studii *Rakouská politologie a EU* zasvěceně a zevnitř popisuje úspěchy i prohry evropských studií v Rakousku, oboru i ve srovnání s mezinárodními vztahy mladičkého a tím pádem jen málo etablovaného.¹⁰ Evropské problematiky se rakouská politologie „zmocnila“ teprve v 90. letech. V rámci výzkumů evropských studií se rakouská politologie soustředí zejména na témata *policies adaptation*, respektive evropeizace. Gerda Falkner poté ve své studii probírá jednotlivé oblasti politik a ukazuje, čeho rakouská politologie dosáhla. Mapovány jsou oblasti *gender* problematiky, sociální politiky, zahraniční politiky a bezpečnostní politiky. Není přirozeně žádnou náhodou, že rakouská politologie řeší v této oblasti zejména otázky trvalé neutrality a jejího vztahu ke Společné zahraniční a bezpečnostní politice. Zvláštní pozornost věnuje autorka rekapitulaci rakouského příspěvku k poznání procesů evropeizace rakouské politiky (vláda, parlament, sociální partnerství atd.). Je třeba říci, že pokroky tohoto mladého odvětví v rámci rakouské

politologie jsou impresivní a v české politologické obci nemusejí budit nutně závist, ale přinejmenším seriózní zamyšlení. Viz ostatně impozantní seznam rakouské literatury v oblasti evropské integrace, kterou autorka připojila ke svému článku.

Institucionálně je výzkum evropské tematiky zaštitěn existencí Sdružení pro výzkum evropských společenství v Rakousku (*European Community Studies Association Austria – ECSA*), která je vydavatelkou *European Integration online Papers* (EioP), časopisu, jenž si za těch pár let své existence stihnul zajistit významné místo výměny poznatků a konceptů komunity výzkumníků procesů evropeizace. ECSA je vlastně rakouskou národní pobočkou bruselské centrální organizace, která vznikla v roce 1987, avšak jejíž kořeny leží již v 60. letech. Rakouská ECSA byla založena ve Vídni jako interdisciplinární výzkumná společnost evropské integrace 11. září 1996. Kromě toho má za cíl rovněž zprostředkování informací o EU. V současné době má cca 160 členů. Presidentem společnosti je Fritz Breuss (profesor Evropského ústavu Hospodářské univerzity ve Vídni), v předsednictvu jsou mj. Gerda Falkner, Gerhard Fink, Sonja Puntscher-Riekmann či Rolf Steininger.

Univerzitní prostředí postupuje ovšem výrazně pomaleji. Výzkum evropské integrace prováděl sice již v 60. letech H. Schneider, teprve od 90. let však stoupá počet univerzitních specialistů na toto téma ve Vídni a Innsbrucku. V roce 2003 byl založen evropský výzkum i na salcburské univerzitě. Rakouská akademie věd založila v roce 1998 oddělení Výzkumné oddělení pro institucionální změny a evropskou integraci (*Forschungsstelle für Institutionellen Wandel und Europäische Integration – IWE*). Z tohoto pracoviště vzniknul loni (2004) Institut pro výzkum evropské integrace (*Das Institut für Europäische Integrationsforschung – EIF*), který je interdisciplinárně orientován, ovšem převažuje právnícky a politologicky orientovaný výzkum. V čele EIF stojí Sonja Puntscher Riekmann, ovšem z hlediska politologicky orientovaného výzkumu jsou významnými pracovníky Monika Mokre, Rainer Bauböck, Johannes Pollak a Peter Slominski.

Od roku 1995 (vstup Rakouska do EU) se evropské integraci velmi intenzivně věnuje politologické oddělení IHS.

Výzkum střední a jihovýchodní Evropy a tranzitologie

Významná postava rakouské tranzitologie Andreas Priberski se v článku *Na „mrtvé hranici“? K vývoji výzkumu východní Evropy (Osteuropaforschung) v rakouské politologii* věnuje tomu, jakou pozornost věnuje rakouská politologie kdysi reálně socialistickým, nyní demokratizujícím se či již víceméně zdárně demokratizovaným zemím na východ od rakouských hranic. Priberski vysvětluje metaforu mrtvých hranic (*tote Grenze*), která se používala nejen pro samotnou železnou oponu, ale i jako metafora předpokládaných hranic mentálních. Priberski ve svém článku problematizuje tradiční představu o Rakousku jako o mostu mezi Východem a Západem, ukazuje, že například při posledním rozšiřování EU se Rakousko profilovalo spíše jako oponent nových členů. Přiznává rovněž, že autentická poptávka po výzkumu komunistické a postkomunistické Evropy v Rakousku byla vždy velmi slabá. Na konci 50. let vznikl OSI, který však dlouho postrádal sociálněvědní rozměr. Až do konce 80. let tak dělali výzkum tohoto areálu vlastně jen Zdeněk Mlynář v Innsbrucku a Hans Georg Heinrich ve Vídni.

K výraznějšímu nárůstu tranzitologických studií v Rakousku bohužel nedošlo ani od počátku 90. let. Aktivity expertů na toto téma byly s výjimkou Petera Gerlicha vedeny v mimo-

univerzitním prostředí (ÖIIP, OSI, různé NGOs a zejména v pozoruhodném Centru pro aplikovaný výzkum politiky¹¹). Teprve od roku 2000 došlo k částečnému utlumení aktivit na OSI a lidé, kteří tam pracovali, našli vesměs útočiště na Politologickém ústavu Vídeňské univerzity. Vedle již vzpomenutých jmen je třeba jmenovat dále Karin Liebhart, Gerharda Mangotta, Henriettu Riegler a samozřejmě samotného Andreamu Priberského, jehož zásluhy na tomto poli jsou v Rakousku nepopíratelné. Přes výkonnost a nepopíratelné odborné schopnosti těchto osob se tranzitologický výzkum nedokázal plně institucionalizovat a v mezinárodním srovnání se vyznačuje pozoruhodným důrazem na kulturní a kulturně-politickou tematiku.¹²

Na Priberského stať navazuje esej Thomase Nowotného působícího ve Vídni a Washingtonu, v níž občas oprávněně, většinou však hyperkriticky hodnotí úsilí a výsledky tranzitologie a tranzitologů, kteří prokázali svou relativní neschopnost zejména v oblasti politického poradenství. Zajímavá (a podle soudu recenzenta oprávněná) je i kritika určitého zbožštění teorie racionální volby (s. 315–316), jakož i závěrečná výzva k menší úctě k teoriím a většímu respektu k faktům. Celkově se však Nowotného článek rakouské politologii vůbec nevěnuje a jeho zařazení snad ospravedlňuje pouze samotný fakt vídeňského původu autora.

„Politologie – transdisciplinární obor?“

Pod tímto názvem se skrývá čtvrtý, poslední oddíl recenzované publikace, který zároveň ukazuje interdisciplinární potenciál zkoumání a jeho využití rakouskými politology. Salcburský odborník na mediální studia Hans Heinz Fabris se v článku Politologie a výzkum komunikace: spolupráce, konkurence či ignorování? věnuje potenciálu spolupráce politologie a vědy o komunikaci (která je pěstována ve Vídni, Salcburku a Klagenfurtu). Připomíná, že zájem o politickou komunikaci projevují zejména innsbroučtí politologové Anton Pelinka a Fritz Plasner. Obecně lze říci, že rakouská politologie bere téma politické komunikace vážně, zabývá se jím, avšak nedochází ke spolupráci mezi politology a odborníky na mediální a komunikační studia.

Regina Köpl se věnuje mediálním studiím v politologii. Poukazuje na amerikanizaci ve smyslu personalizace, medializace a určité depolitizace současné rakouské politiky a rovněž ukazuje význam profesionalizace spojené se vstupem PR expertů do politického poradenství. Autorka konstatuje, že tyto reálně existující jevy nejsou žádným tématem pro současnou rakouskou politologii. A totéž se zatím dalo říci bohužel i o politologii české, avšak lze rozumně usoudit, že se pomalu začíná blýskat na lepší časy.

Karin Liebhart se věnuje ve své studii problematice interdisciplinárního výzkumu politické kultury, identit a paměti. I toto téma je bohužel v českém prostředí spíše doménou sociologů a přitom by poskytovalo velmi zajímavé badatelské pole i pro politology.

4. Fazit namísto závěru

Přestože výše uvedený text obsahuje kromě informací rovněž určitou míru méně formálních úvah, neměli bychom v Čechách a na Moravě brát příklad rakouské politologie na lehkou váhu. Zrodila se ve specifických podmínkách 60. let, zpočátku byla vlastně jakousi odpovědí na poptávku doby, což sice částečně aktivizovalo generaci jejích zakladatelů, ale zároveň

takřka automaticky postavilo poměrně pevné mantinely rozvoje mladého oboru. Na politologii bylo často hleděno s (místy částečně oprávněným) podezřením, že se vlastně jedná o převlečenou a nadto poměrně radikální politiku. Srovnání s českým kontextem vyznívá zde pro nás příznivě. Česká politologie byla zrozena díky pádu reálně socialistického panství, avšak nestala se ani *Demokratiewissenschaft* v německém smyslu, ani nepodlehla pokušení ideologizace. Právě koncentrování českých politologických pracovišť na zkoumání pohybující se vesměs bezpečně v empiricko-analytickém paradigmatu uchránilo českou politologii před nástrahami rakouských kriticko-dialektických hrátek.

Ale sledovat rakouskou politologii lze i kvůli tomu, abychom se mohli přiučit z jejích úspěchů. Zejména některé obory (evropská studia) patří k evropsky relevantním (byť nikoliv zcela špičkovým) oblastem, což se o české politické vědě bohužel tak úplně říci nedá. Rakouská politologie může prostě být té české zrcadlem. Nikoliv v onom středověkém smyslu zrcadel panovníků, která ukazovala jakýsi ideální model. Ale není ani křivým zrcadlem vyjevujícím pouze české úspěchy a přednosti. Rakouská politologie je taková jaká je: malá, přesto však zajímavá a pro nás relevantní a v něčem i příkladná společenská věda sousedícího evropského státu.

Poznámky:

1. Například z projektu „Rakousko v mezinárodním systému“, jež vedli Helmut Kramer a Otmar Höll, se v roce 1979 vyvinul Rakouský ústav pro mezinárodní politiku (ÖIIP).
2. Sám Anton Pelinka označil v roce 1989 ÖGPW za *Expansionskartell*.
3. Právníci používali nejčastěji argument (neoprávněný), že absolventi politologie by neměli práci, dále argument (bohužel částečně oprávněný), že politologie bude hnízdem „neklidného revolučního akademického proletariátu“ (slova Bertolda Suttera; s. 53).
4. Již v roce 1969 byl založen Mezifakultní politologický ústav, který byl chápán jako velmi interdisciplinární a pokrýval kromě „čisté“ politologie i právní nauky či mediální studia. V roce 1976 se stal kvůli změně příslušného zákona z tohoto mezifakultního ústavu ústav tzv. senátní (odpovídal ze své činnosti akademickému senátu). Po neúspěšném pokusu z roku 1993 byla v roce 1999 založena v rámci univerzity Fakulta humanitních věd a ústav se včlenil do jejího rámce. Od roku 2004 utváří někdejší Politologický ústav a někdejší Historický ústav dohromady tzv. Oborovou oblast historických a politických věd.
5. To třeba znamenalo, že v centru pozornosti byla například Latinská Amerika a Afrika a její osvoboditelská i „osvoboditelská“ hnutí, zatímco střední a jihovýchodní Evropa pod sovětským panstvím takřka nikoho nezajímala.
6. Aniž by se recenzent považoval za experta v oboru *Frauenstudien*, rozhodl se pojem v zásadě nepřekládat, neboť v německé jazykové oblasti má různé konotace a není plně vystižen ani pojmem feminismus či *gender studies*, ani *women studies*.
7. V ÖGPW činil v roce 2004 podíl žen 35,5% a existuje kvóta na podíl 40% žen v řídicích orgánech společnosti (s. 159).
8. Již dříve začala působit Rakouská společnost pro zahraniční politiku (*Österreichische Gesellschaft für Außenpolitik* – ÖGA), která od 60. let vydávala *Österreichische Zeitschrift für Außenpolitik*, jehož vydávání ovšem bylo kvůli nedostatku finančních prostředků zastaveno v roce 1983. Byl nahrazen vydáváním *Österreichisches Jahrbuch für Internationale Politik*, ovšem i ta se potýká s finančními problémy (naposledy vyšla v roce 2003).
9. Částečně se výzkumu zahraniční politiky věnuje i Institut pro dunajský prostor a střední Evropu (*Institut für Donauraum und Mitteleuropa* – IDM), založený v roce 1953. V letech 1993–1995 stál v čele IDM Norbert Leser, od roku 1995 někdejší vicekancléř rakouské spolkové vlády Erhard Busek.

10. Jestli v něčem český vývoj téměř přesně kopíruje ten rakouský, je to právě chronologická gradace rozvoje oborů politické vědy: politologie → mezinárodní vztahy → evropská studia.
11. *Zentrum für Angewandte Politikforschung – ZAP*; toto mimouniverzitní pracoviště bylo založeno v roce 1993, letos (2005) se transformovalo na veřejně prospěšnou společnost. Zabývá se výzkumem politického chování, politických procesů, politických trendů, politické komunikace a politické kultury a snaží se o navázání dialogu mezi sférou politiky a sférou politické vědy. V čele ZAP stojí Fritz Plasser, okruh spolupracovníků však zahrnuje veškerou špičku rakouské empiricko-analyticky orientované politologie.
12. Mimo oblast politologie se přechodem k demokracii zabývá například Institut pro vědy o člověku (*Institut für die Wissenschaften vom Menschen – IWM*) a WIIW. IWM byl založen v roce 1982 skupinou mladých badatelů, aby zajistil diskusi mezi vědci ze západní a východní Evropy a propojil evropskou humanitní diskusi s americkou (vazba na *Institute for Human Sciences* na univerzitě v Bostonu). Práce institutu má ovšem praktický rozměr podpory etablování a rozvoje občanské společnosti. Institut je vydavatelem Evropské revue *Transit*.

Adresy webových stránek institucí zmiňovaných v článku:

Pozn: všechny odkazy na elektronické stránky institucí i jiné online zdroje jsou ověřeny k 2. srpnu 2005.

Centrum pro aplikovaný výzkum politiky (<http://zapol.at>).
European Integration online Papers (<http://eiop.or.at/eiop/>).
Institut politologie (Vídeň) (<http://www.univie.ac.at/politikwissenschaft>).
Institut pro dunajský prostor a střední Evropu (<http://www.idm.at>).
Institut pro vědy o člověku (<http://www.iwm.at>).
Institut pro výzkum evropské integrace (<http://www.eif.oeaw.ac.at>).
Institut vyšších studií (<http://www.ihs.ac.at>).
Politologický ústav (Innsbruck) (<http://www.uibk.ac.at/c/c4/c402>).
Politologický ústav (Salcburk) (<http://www.uni-salzburg.at/pol>).
Politická akademie ÖVP (<http://www.modernpolitics.at>).
Rakouská společnost pro politické vědy (<http://www.oegpw.at>).
Rakouský institut pro evropskou bezpečnostní politiku (<http://www.oeies.or.at>).
Rakouský ústav pro mezinárodní politiku (<http://www.oiiip.at>).
Rakouský ústav pro východní a jihovýchodní Evropu (<http://www.osi.ac.at>).
Rennerův institut (<http://www.renner-institut.at>).
Sdružení pro výzkum evropských společenství v Rakousku (<http://fgr.wu-wien.ac.at/ecsa>).
Vídeňský institut pro mezinárodní hospodářská srovnání (<http://www.wiiw.ac.at>).